

УДК 331.101.6

СУТНІСТЬ, ГЕНЕЗИС ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИМІРЮВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

В. О. Царук

студентка 2 курсу, група УПЕП-21, навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Науковий керівник – к.е.н., доцент Г. М. Юрчик

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

Досліджено генезис та узагальнено існуючі напрями до визначення продуктивності праці. Конкретизовано методичні підходи до вимірювання продуктивності праці, а також показники та методи її вимірювання на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Ключові слова: продуктивність праці, результати праці, затрати праці.

Исследован генезис и обобщены существующие направления для определения производительности труда. Конкретизированы методические подходы к измерению производительности труда, а также показатели и методы ее измерения на макро-, мезо- и микроуровнях.

Ключевые слова: производительность труда, результаты труда, затраты труда.

The genesis was investigated and the existing directions for determining labor productivity were generalized. Methodical approaches to measuring labor productivity, as well as indicators and methods of its measurement at macro, meso and micro levels are specified.

Keywords: labor productivity, labor results, labor costs.

На всіх етапах розвитку економічної думки вченні-економісти різних шкіл та напрямів важливу роль у процесі економічного зростання відводили праці. Починаючи з другої половини ХХ ст. важливим предметом дослідження економічної науки стає продуктивність праці (ПП), як найбільш загальний та універсальний показник, що відображає ефективність використання людських ресурсів.

Категорія ПП має тривалу історію становлення та розвитку. У наукових працях Платона та Ксенофонта увага акцентується на існуванні поділу праці між окремими робітниками та між ремеслами, виокремлено так званий «галузевий розподіл», в результаті якого зростає ПП. Арістотель виокремлював фізичну та розумову працю, обґрунтовуючи виникнення професійного розподілу праці. Француз Л. Вобан у ХVІІ ст. розглядав трудові рухи, раціональне використання яких безпосередньо впливає на підвищення ефективності праці. Основні методологічні засади теорії ПП сформували представники класичної школи політекономії – У. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт. Заслугою У. Петті є висновок стосовно того, що вартість товару обернено пропорційна ПП. А. Сміт одним з перших визначив найвагомішу роль праці у створенні благ, сформулював поняття ПП, проаналізував її роль в економічному розвитку суспільства. Д. Рікардо трактував ПП як найважливіший чинник впливу на прибуток. Дж. С. Мілль підтримував точки зору А. Сміта та Д. Рікардо, але на відміну від них, він вважав продуктивною працю, спрямовану на розвиток фізичних і духовних здібностей людей. Ф. Кене акцентував увагу передусім на аграрній праці. Еволюція поглядів на ПП проявилася через появу теорії «факторів виробництва», сформульованої французькими вченими Ж.Б. Сеєм та Ф. Бастіа.

Починаючи з XIX ст. теорія ПП продовжила еволюцію в руслі вчення К. Маркса, який вніс значну кількість раціональних ідей, сформувавши трудову теорію вартості. Дж. Кейнс підкреслював домінуючу роль праці у переліку факторів виробництва, доводячи, що винагорода робітників має бути пропорційною до їх продуктивності.

Варто зауважити, що дослідження ПП залишається і сьогодні в центрі наукових досліджень. Аналізуючи сучасні підходи до визначення категорії ПП, можна стверджувати, що серед вчених продовжується дискусія навколо трактування цієї економічної категорії (табл. 1).

Таблиця 1

Узагальнення позицій науковців щодо трактування поняття «продуктивність праці»

Автор	Визначення продуктивність праці
М.В. Семикіна, О.М. Петіна, Д.М. Тимошенко	У вузькому сенсі – <u>показник продуктивності конкретної праці</u> на мікроекономічному або індивідуальному рівнях, що уявляє собою відношення обсягу виробленої продукції (послуг) до витрат лише одного з факторів виробництва – живої праці, які можуть вимірюватись за годину, день, квартал, рік (людино-години, людино-дні, в річних розрахунках – середньооблікова чисельність персоналу); у широкому сенсі – це суспільна продуктивність праці, яка характеризує результативність виробничого процесу на макрорівні і уявляє собою <u>відношення</u> загального обсягу виробленої продукції та послуг до загальних затрат праці
О.П. Єлець М.О. Глазкова	<u>ефективність витрат конкретної праці</u> , яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції
О.А. Грیشнова	узагальнюючий <u>показник використання робочої сили</u> , що характеризує співвідношення результатів праці та її витрат
Т.О. Мулик, А.М. Бельдій, М.С. Левчук	слугує дієвим <u>механізмом</u> господарюючого суб'єкта, що забезпечує раціональне використання сировини та матеріалів на виготовлення товарів, що дає позитивні результати діяльності працівників
Р.В. Янковий, Н.В. Попович	<u>відношення</u> валової продукції, виробленої за період до середньорічної чисельності працівників, що беруть участь у виробництві
Л.І. Шваб	економічна категорія характеризує <u>ефективність трудових витрат</u> і показує здатність праці створювати за одиницю часу певну кількість матеріальних благ
Н.Г. Метеленко	<u>показник ефективності праці</u> , результативності, що характеризується співвідношенням обсягу продукції, робіт або послуг і кількості праці, витраченої на виробництво цього обсягу, або витрат праці на виробництво одиниці продукції.
І. Орлов	<u>показник результативності доцільної діяльності</u> працівників, яка вимірюється кількістю роботи (продукції, послуг), виробленої за одиницю часу.
Е.Г. Яковенко	<u>ступінь плодотворності, результативності доцільної діяльності</u> людей в процесі виробництва товарів і послуг протягом певного часу

Зокрема, при означенні сутності ПП, ряд науковців оперує поняттям «відношення», «показник», «ефективність», «ступінь результативності». Вважаємо, що усі вище вказані підходи доповнюють один одного та системно відображають сутність ПП.

Вимірювання ПП здійснюють на різних рівнях – макро- та мезо- (держава, регіон), а також на мікрорівні (підприємство). При цьому застосовують два підходи – прямий і непрямий (рисунок). Прямі показники ПП є більш поширеними та базуються на співвідношенні результатів праці та затрат праці. В той же час, непрямі показники ПП навпаки передбачають співвідношення затрат праці до результатів праці. Показники результатів та затрат праці на макро-, мезо- та мікрорівнях суттєво відрізняються. В якості

результатів праці на макро- та мезорівнях застосовують показники ВВП (ВРП), ВНП, національного (регіонального) доходу, валової доданої вартості; в якості затрат праці – чисельність зайнятих (найманих працівників), відпрацьовані людино-години, сумарні витрати на оплату праці.

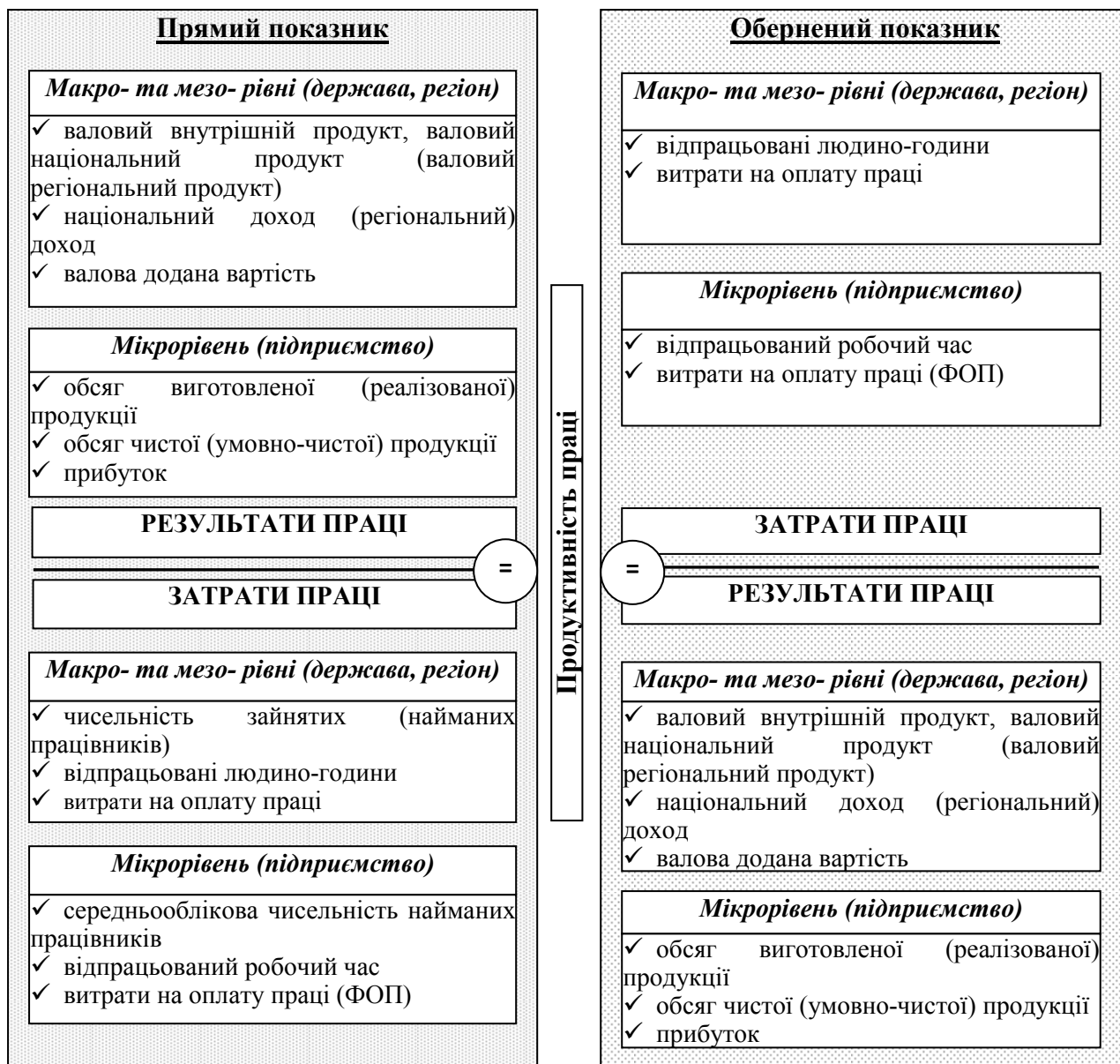

Рисунок. Методичні підходи до вимірювання продуктивності праці

На рівні підприємства в якості результатів праці застосовують такі показники як обсяг виготовленої (реалізованої), чистої та умовно-чистої продукції, в окремих випадках – прибуток; в якості затрат праці – чисельність працівників, відпрацьований робочий час, витрати на оплату праці (ФОП). Відтак, в результаті застосування існуючих підходів до вимірювання ПП утворюється ряд конкретних показників (табл. 2).

При цьому універсальним методом вимірювання ПП на всіх рівнях є вартісний (грошовий). На рівні підприємства також можуть застосовуватися трудовий, натуральний та умовно-натуральний методи вимірювання ПП. Трудовий метод вимірювання ПП передбачає вираження результатів праці на рівні підприємства через затрачені людино-години на їх досягнення, натуральний та умовно-натуральний – через обсяг відповідних результатів, що виражений в натуральних одиницях в залежності від виду продукції (тони, кг, м², м³, метри

погонні та ін.). Звичайно, трудовий, натуральний та умовно-натуральний методи вимірювання ПП мають обмежену сферу застосування. Так, застосувати трудовий метод можливо там, де наявні розроблені норми праці; натуральний та умовно-натуральний методи не дають змоги виразити ПП у разі виробництва різномірної за функціональним призначенням продукції.

Таблиця 2

Показники та методи вимірювання продуктивності праці

Рівні вимірювання ПП		Макрорівень	Мезорівень	Мікрорівень (підприємство)
		Загальнодержавний	Регіональний	
Показники вимірювання ПП	Прямі	ВВП у розрахунку на одного зайнятого в економіці; ВВП у розрахунку на одну відпрацьовану людину-годину; національний дохід (НД), валова додана вартість (ВДВ) у розрахунку на одного зайнятого в економіці; НД, ВДВ у розрахунку на одну відпрацьовану людину-годину; - ВВП, НД в розрахунку на одну гривню оплати праці.	валовий регіональний продукт (ВРП) у розрахунку на одного зайнятого в регіоні; ВРП у розрахунку на одну відпрацьовану людину-годину в регіоні; регіональний дохід (РД) у розрахунку на одного зайнятого в регіоні; РД у розрахунку на одну відпрацьовану людину-годину в регіоні; ВРП, РД у розрахунку на одну гривню оплати праці.	обсяг виробленої продукції на підприємстві до середньо-облікової чисельності працюючих; обсяг виробленої продукції на підприємстві на затрати робочого часу; чиста (умовно-чиста) продукція до середньооблікової чисельності працюючих; чиста (умовно-чиста) продукція підприємства на затрати робочого часу; обсяг виробленої, чистої, умовно-чистої продукції у розрахунку на одну гривню оплати праці.
	Обернені	X	X	затрати робочого часу на обсяг виробленої (чистої, умовно-чистої) продукції; - витрати на оплату праці на обсяг виробленої (чистої, умовно-чистої) продукції.
Методи вимірювання ПП		Вартісний (грошовий)		
		X		
		X	Натуральний	
		X	Умовно-натуральний	

Поняття ПП має тривалу історію становлення та розвитку. При означенні її сутності в науці прийнято оперувати поняттями «відношення», «ефективність», «показник» та ряд інших, що системно відображають сутність ПП та доповнюють один одного. Для вимірювання ПП застосовують два підходи – прямий і непрямий. При цьому відповідне вимірювання прийнято здійснювати на різних рівнях (макро-, мезо- та мікрорівнях), а також із застосуванням вартісного, трудового, натурального та умовно-натурального методів вимірювання.

1. Семикіна М. В. Науково-методичні засади управління продуктивністю праці. *Науковий вісник ЧДІЕУ. Економіка праці*. 2010. № 2 (6). С. 160–167.
2. Єлець О. П., М. О. Глазкова. Продуктивність праці: роль, сутність та чинники. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності / Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property* : зб. наук. праць ПДТУ. Маріуполь, 2011. Т. 3. С. 351–356.
3. Мулик Т. О., Бельдій А. М., Левчук М. С. Оцінка шляхів зміцнення продуктивності праці як засобу управління ефективністю виробництва продукції в сільському господарстві. *Економіка та суспільство*. 2018. № 15. С. 871–875.